

EYS

(الآيس)

Bazı ilk devir İslâm filozofları
ve kelâmcıları tarafından
varlık veya var olan nesneler için
kullanılan terim.

"Yokluk" ve "yok olan şey" anlamındaki *leys* kelimesinin karşıtıdır. Arap dilinde çok az bir kullanım alanı bulunan ve ilk defa filozof Kindî'nin felsefî risâlelerinde görülen *eys* terimi Allah'ın varlığı, sıfatları ve âlemin yaratılmışlığı söz konusu edilirken kullanılmıştır. Kindî'ye göre Allah, "geçmişte ve gelecekte üzerinden asla yokluk geçmeyen" (لَمْ تَكُنْ لَيْسًا وَلَا تَكُونُ لَيْسًا أَبَدًا), "mevcudiyetini daima sürdüren" (لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ لَيْسًا) gerçek varlıktır. Varlığının sebebi bulunmayan Allah bütün varlıkları (evsât) yoktan (*leys*) yaratan ilk sebep ve gerçek fâildir (müeyyis). Çünkü yok olan bir şey kendi kendini var edemez, var olmak için mutlaka bir sebebe muhtaçtır. Bu sebep de daima var olan ve başka hiçbir sebebe ihtiyacı bulunmayan Allah'tır (*Resâ'il*, s. 58-60). İbn Sînâ genellikle varlığı vücd, yokluğu da adem kelimeleriyle karşılamakla birlikte bazan varlık yerine *eys*, adem yerine de *leys* terimlerini kullanmıştır. Nitekim ilim sıfatından söz ederken Allah'ın bir şeyi varlık alanına çıkmadan önce yok (*leys*), meydana geldikten sonra var (*eys*) olarak bildiğini belirtir (*el-İşârât*, III, 292).

Hârizmî, İslâm kelâmcılarının *eys* terimini eserlerinde kullandıklarını söylüyorsa da (*Mefâtihü'l-'ulûm*, s. 17) bu kullanım pek yaygınlık kazanmış değildir. Tesbit edilebildiği kadarıyla *eys* sadece bazı İsmâiliyye kelâmcılarının eserlerinde görülmektedir (meselâ bk. Hamîdüddin el-Kirmânî, s. 49-52). İlk İslâm filozofu olan Kindî'nin eysi hem Allah hem de yaratıklar hakkında kullanmasına karşılık İsmâiliyye kelâmcılarının Ebû Ya'kûb es-Sicistânî ve Hamîdüddin el-Kirmânî varlık kavramının, dolayısıyla eysin Allah'a atfedilemeyeceğini ileri sürerler. Çünkü Allah'ı varlıkla nitelenmek O'nun varlığı yani bir bakıma başkasına muhtaç olmasını gerektirir, halbuki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Eğer Allah varlık sıfatıyla nitelenebilseydi cevher veya araz türünden bir varlık olacak, ayrıca ya

zâtı veya başkası tarafından meydana getirilmesi gerekcekti; oysa hatıra gelebilecek bu gibi ihtimallerin tanrı kavramıyla bağdaşması imkânsızdır.

Öyle anlaşıyor ki İsmâilî müellifler eleştirilere hedef olmamak için vücd yerine *eys* terimini tercih etmişler ve bu terim aracılığıyla Allah'ın varlıkla nitelenemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüş, sonuçta Allah'ın gerçek bir varlık değil sadece zihnî bir kavram olduğu düşüncesine götüreceğinden sakıncalıdır. Zira insan zihninde herhangi bir iz bırakmayan aşırı tenzih fikri Allah'a inanıp bağlanmayı güçleştirdiği gibi âtil ve pasif bir tanrı anlayışına da yol açmaktadır. Ayrıca bütün varlıkları cevher ve araz kategorisi içinde düşünmek ve her var olanı bu çerçevede değerlendirmek mantık açısından isabetli değildir. Kelâm ve İslâm felsefesinde vücd, mevcûd, adem ve ma'dûm kavramlarının kullanılmaya başlandığı IV. (X.) yüzyıldan itibaren *eys* ile *leys* veya "lâ *eys*" terimleri çok az kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "eys", "lys" md.leri; Cemîl Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, I, 183-184; Kindî, *Resâ'il*, s. 53, 58-60; Hârizmî, *Mefâtihü'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 17, 18; İbn Sînâ, *el-İşârât* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1985, III, 292; Hamîdüddin el-Kirmânî, *er-Risâletü'l-mevsûme bi'l-muğıyye fi'l-emr ve'l-âmir ve'l-me'mûr* (*Mecmû'atü resâ'il* içinde, nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1403/1983, s. 49-52; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1973, II, 220-224.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

EYTÂH et-TÜRKİ

(bk. İNÂK et-TÜRKİ).

EYÜP

Haliç'in son kısmında,
surların hemen dışında yer alan
ilçe merkezi ve İstanbul'un
en eski semtlerinden biri.

Kuzeydoğudan Sarıyer, doğudan Kâğıthane ve Şişli, güneyden Fatih, Bayrampaşa, Esenler, batıdan Gaziosmanpaşa, kuzeybatıdan Çatalca ilçeleri ve kuzeyden de Karadeniz ile çevrilidir. İlçe toprakları Haliç kıyılarından kuzeybatıya doğru hafif dalgalı düzlükler halinde uzanır. XIX. yüzyıl başlarında burada bulun-

duğu bilinen ve biri İslâmbey, Dügmeçiler, Kurukavak derelerinin birleşmesiyle oluşup Eyüp Camii yanından geçerek iskelenin iki tarafından, diğeri ise Eyüpsultan İskeleyi ile Bahariye arasında Şah Sultan Tekkesi civarından Haliç'e dökülen iki büyük dere yoğun iskân dolayısıyla bugün ortadan kalkmıştır. Fetih'ten sonraki yerleşmelerle sur dışında teşekkül etmiş ilk kasaba olan Eyüp, bu iskânı yönlendiren Eyüp Sultan Külliyesi'nin inşasıyla birlikte Osmanlı hânedanı ve halk arasında halen devam eden büyük bir dinî-mânevî önem kazanmıştır.

Tarih. Bizans döneminde Eyüp, sur dışında bulunan nekropol (mezarlık) bölgesinde önemsiz bir yerleşme merkezi durumundaydı. Bazı kaynaklarda, Ayvasaray'dan Eyüp'e kadar uzanan alanın tamamına bu çağda Kosmidion denildiği kaydedilmekteyse de bugün Kosmidion'un Eyüp'ün güneyinde küçük bir manastırlar semti olduğu bilinmektedir. Burası ile Blakhernai Sarayı arasında bazı önemli binalarla, İstanbul kuşatmasından bahseden kaynaklarda adına sıkça rastlanan ve Haliç sahilindeki Blakhernai Sarayı'na en yakın kapı olan Xyloporta (Tahtakapı; Piri Reis'in haritası ile Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesinde Eyüp-i Ensârî Kapısı) bulunuyordu. Kosmidion semti Hagios Panteleimon, Hagios Mamas, Hagios Theodoros, Hagios Thaelos ve Hagios Kosmas-Damianos kilise ve manastırlarının yer aldığı dinî bir merkezdi. IV. Mikhail zamanında (1034-1041) yapılmış ve yoksulları ücretsiz tedavi eden Anargyroi azizlerine adanmış olan bu son kilise ve manastır Haliç'e bakan tepenin üzerinde yükseliyordu. Yanında bir hamamla bir de çeşme bulunan ve semtin en önemli ziyaretgâhı olan bu külliye, Godefroi de Bouillon'un Haçlı orduları Konstantinopolis'i kuşattığında (1096) tam bir kaleye dönüşmüştü; bugün ise izi kalmamıştır.

Eyüp son kuşatma sırasında Osmanlı ordularının karargâh kurduğu yerler arasında idi; Haliç'teki filo da buranın kıyılarında surlara yönelik faaliyet göstermişti. Ayrıca II. Mehmed şehrin fethi sırasında Kosmidion'da ikamet ediyordu. Bizans başkentinin Osmanlılar tarafından fethinden sonra yeni adını Hz. Peygamber'in sancaktarı Ebû Eyyüb el-Ensârî'den alan bu semt, bütün İslâm

âlemi için önemli bir nekropol olarak gelişme gösterdi. Emevîler'in 669 yılındaki Konstantinopolis kuşatmasına katılan ve bu sırada hastalanarak vefat eden Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin, vasiyeti uyarınca İslâm ordusunun ulaşabildiği en ileri noktada defnedildiği ve sahâbîlerden birkaçının mezarının da yine o civarda olduğu kabul ediliyordu. Emevî ordusu çekildikten sonra Bizanslılar'ın kabrin korunmasına özen gösterdikleri, üzerine dört sütunla taşınan bir kubbe yaptıkları ve geceleri burada kandil yak-tıkları da rivayet edilmekteydi. Yine ri-vayetlere göre bu türbe kısa sürede kırt-lık ve darlık zamanlarında medet umu-lan bir ziyaretgâh haline gelmişti ve ha-len türbede bulunan kuyu ile bağlantılı olduğu sanılan bir pınarın hastaları iyi-leştirdiğine inanılıyordu. Bu civarda yer aldığı bilinen Hagios Kosmas-Damianos Külliyesi'nin de şifa verici azizlere adan-mış olması, burada yüzyıllardır devam eden bir geleneğin varlığını göstermek-tedir. Latinler 1204'te Konstantinopolis'i ele geçirdiklerinde Ortodokslar'a ait ki-lise ve kutsal yerleri yakıp yıkarken Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin türbesi de muhte-melen tahrip olmuş ve zamanla ortadan kalkmıştı. Ancak İstanbul'un gelecekte-ki fethinde Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin yol gösterici bir rol oynayacağına dair riva-yetler hep yaşayagelmişti. İşte bu zemin-de, 1453'te kuşatma sürerken II. Meh-med'in hocası Akşemseddin'in kerâmet göstererek bu mezarın yerini keşfettiği ilân edilmiş, bunu fethin gerçekleşeceği yolunda önemli bir işaret sayan askerin de morali yükselmişti. Kabrin yeri ola-rak Akşemseddin'in gösterdiği noktada hemen bir türbe yapılmış, fetihten kısa süre sonra da Eyüp Sultan diye bilinecek olan cami ile medrese inşa edilerek bu yörenin mânevî yapısının temelleri atılmıştır.

Eyüp daha sonra bir kasaba şeklinde gelişmeye başladı. Fâtih Sultan Mehmed İstanbul'un imar ve iskânı için çalışırken Bursa bölgesinden getirttiği bir kısım halkı buraya yerleştirdi. Böylece vakıf-lar yoluyla iskân teşvik edilerek sur dı-şında yeni bir kasabanın teşekkülü ta-mamlandı. Dursun Bey türbe, cami, med-rese ve hamamdan ibaret külliyeinin et-rafına halkın çok rağbet edip her taraf-tan gelerek çevrede evler, köşkler yap-tığını ve buranın bir "hoş teferrüc-gâh kasaba" olduğunu, pek çok kimsenin de-nizden veya karadan buraya gelip sohb-et ve ziyarette bulunduğunu yazar (Tâ-

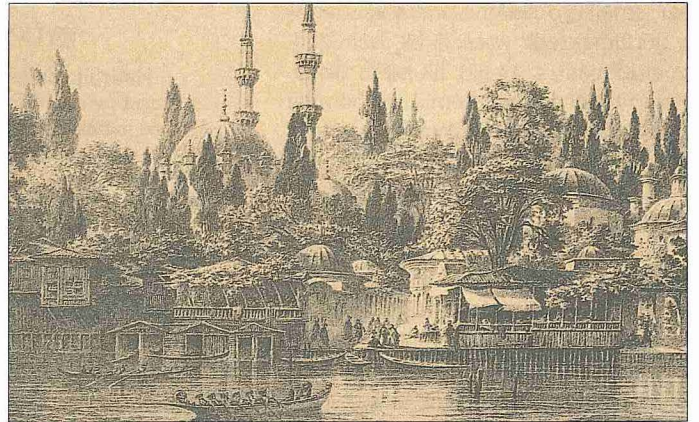
rîh-i Ebû'l-Feth, s. 75). Zamanla Eyüp bir kadılık haline getirildi ve bağlı köyler padişah haslarına dahil edildi. "Haslar kadılığı" veya 1583'ten sonra "havâss-ı refia" olarak bilinen Eyüp kadılığı mevleviyet derecesindeki büyük kadıliklar-dan biri durumundaydı ve Çatalca, Bü-yük-Küçük Çekmece ile Silivri'yi içine alı-yordu. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyıl-da buraya yirmi altı nahiye, 700 köy bağ-lıydı; ancak bu rakamların doğruluğu şüphelidir. Haslar kadılığı köyleri II. Ba-yezid döneminde Beyazıt Camii evkafı-na dahil edilmişti. XVI. yüzyılın başların-da Boğaz'dan Bakırköy sahillerine, Çatal-ca'ya ve Beyoğlu kesimine uzanan ka-zada 163 köy vardı (Barkan, s. 600-607). XVIII. yüzyılda buranın sınırları Midye ve Burgaz'ı içine alacak ölçüde genişletil-mişti. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde Eyüp ve Haliç en parlak devrini yaşadı; ayrıca sanayileşmenin ilk adımları da bu dö-nemde atıldı. XVIII. yüzyılda nüfusun iyi-ce yoğunlaştığı Eyüp'te II. Mahmud dö-neminde çeşitli iskân faaliyetleri gerçek-leştirildi. Rami'de kurulan kışla çevresin-de yeni yerleşme birimleri ortaya çıktı ve sanayileşme girişimleri dolayısıyla kı-yılara birçok tesis inşa edildi. XIX. yüz-yılın sonlarında göçmenlerin iskânı özel-likle Rami bölgesinin daha da büyüme-sine yol açtı. Burası Cumhuriyet'in ilk yıllarında yine Balkan göçmenlerinin is-kânına sahne oldu. Giderek Alibeyköy taraflarına doğru büyüyen Eyüp'te ayrı-ca Anadolu ve Trakya'dan gelenlerin yer-leşmesiyle Sağmalcılar (Bayrampaşa) ke-simi ortaya çıktı. Fakat sanayi tesisleri-nin yoğunluğu Eyüp'ü olumsuz yönde etkiledi. 1980'lerden itibaren başlatılan projeler çerçevesinde kıyı boyundaki te-sisler yıktırıldı ve yerleri açık saha, park haline getirildi; ayrıca kıyı boyuna kazıklar üzerine oturtulan yeni bir yol ya-pıldı. Ancak bu arada eski tarihî çevre

de bu düzenlemeler dolayısıyla tahripta uğradı. 1990 sayımına göre Eyüp ilçe-sinin 211.986 olan nüfusunun 200.045'i İstanbul Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde, geri kalan kısmı ise (11.941 nü-fus) Kemerburgaz bucağına bağlı sekiz köyde yaşıyordu.

Ekonomik ve Sosyal Yapı. İstanbul'un fethinin ardından bir kasaba olarak ge-lişen Eyüp'te, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin XV. yüzyıl vakfiyelerine dayanarak yapı-tığı tesbitlere göre ilk iskân sahaları, Ay-vansaray Kapısı'ndan başlayarak Haliç sahili boyunca sıralanan Abdülvedüd, Câ-mi-i Kebîr ve Ülice (sonradan Evlice) Ba-ba mahalleleri idi. Bunların arkasında Kasım Çavuş, Sofular, Ortakçıbaşı ve Fet-hi Çelebi mahalleleri uzanıyor, daha içe-ride de Sofular'ın doğusunda Mehmed Bey mahallesi yer alıyordu. XVII. yüzyıl-da Eyüp İstanbul ile birleşmiş durum-daydı; nitekim Evliya Çelebi surlarla Eyüp arasında boş arazinin bulunmadığını söy-ler. Ona göre burası, 9800 kadar binası ve çarşısındaki 1085 dükkânı ile oldukça mâmur bir şehir özelliği taşıyordu (Se-yahatnâme, I, 396). Şer'iyye sicillerinden, XVIII. yüzyılda Eyüp'ün biraz daha geliş-me gösterdiği ve mevcut mahallelere Ce-zerî Kasım Paşa, Dâvud Ağa, Emîr Buhârî, Dügmeçiler, Hamamcı Muhiddin, Ki-remitçi Süleyman, Dügmeçibaşı, Zeyneb Hatun, Defterdar Kara Süleyman ve Eğ-rikapı mahallelerinin eklendiği öğrenil-mektedir.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru Eyüp böl-gesinde Kurukovan, Eskiyeşi, Bülbülde-resi, İdrisköşkü, Otakçılar, Çömlekçiler, Taşlıburun ve Yeniceşme gibi bazı yeni semtler oluştu. Dahiliye Nezâreti'nin yaptırdığı 1885 tarihli istatistik cetvelinde Eyüp bölgesinde yirmi sekiz mahalle ol-duğu, bunlardan yirmi ikisinin Eyüp, dör-dünün Çömlekçiler ve ikisinin Sofular semtinde bulunduğu görülmektedir. Bu

Eyüp'ün
XIX. yüzyıl
ortalarında
çizilmiş
bir gravürü
(Eugène
Flandin,
L'Orient,
Paris 1858,
lv. 34)

cetvele göre Eyüp semtinin mahalleleri Nişancı Atık Mustafa Paşa, Baba Haydar, Dere (Nazperver), Cezerî Kasım Paşa, Silâhî Mehmed Bey, Kızıl Mescid, Câmî-i Kebîr, Servî, Topçular, Defterdar Mahmud Efendi, Dâvud Ağa, Şah Sultan, Defterdar Kara Süleyman Çelebi, Emîr Buhârî, Süleyman Subaşı, İslâm Bey, Ali Paşa-i Cedîd, Kasım Çavuş, Ülice Baba, Zeyneb Hatun, Aşçıbaşı ve Fethî Çavuş; Çömlekçiler semtinin mahalleleri Takyecî, Mehmed Bey, Dügmeçiler ve Zal Mahmud Paşa; Sofular semtinin mahalleleri de Cebecibaşı ve Otakçıbaşı idi. Bu mahalleler bugün de çoğunlukla aynı isimleri taşımaktadır. Eyüp'ün Haliç kıyısında uzanması, deniz ulaşımı için oldukça elverişli bir ortam meydana getiriyordu; nitekim Eremya Çelebi (ö. 1695) Ayvansaray'dan başlayarak sahilde birçok iskele bulunduğunu kaydeder. Eyüp kayık iskelesi Haliç'in en büyük iskelelerinden biriydi. XIX. yüzyılda Ayvansaray ile Bahariye arasında sırasıyla Yâvedüd, Çamur, Defterdar, Zal-mahmudpaşa, Eyüp, Bostan ve Yalıhamam iskeleleri bulunuyordu. Ayvansaray ve Süt'lüce'den kalkan kayıklar Eyüp İskelesi'ne sefer yapardı. Evliya Çelebi eskiden bu iki sahil arasında bir köprü bulunduğundan söz eder; Bizans devrinde de burada bir köprü olduğu bilinmektedir. Eyüp İskelesi'ne kayıtlı kayıklar Eminönü Yemiş İskelesi ile Eyüp arasında yolcu taşırdı. 1216 (1801-1802) yılında tanzim edilen kayıkçı esnafı sicil ve kefalet defterinde bu iskeleye kayıtlı doksan üç kayık, doksan yedi nefer kayıkçı vardı ve kayıkçıların seksen ikisi müslüman, on beşi Ermeni idi.

Eyüp ve civarında padişahlara ayrılmış tarım alanları bulunuyordu. XVIII. yüzyıl şer'iyye sicillerinden burada zengin köylülerin yaşadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Eyüp'te yoğun bir üretim faaliyeti gerçekleştiriliyordu. Sarraf Hovannesyan, Karadeniz ve Akdeniz'den gemilerle gelen buğdayın İstanbul, Galata, Üsküdar, Kartal, Boğaziçi ve Eyüp'teki değirmenlerde işlendiğini belirtir. Erkek çocukların sünnet öncesi özel giysileriyle Eyüp Sultan Türbesi'ni ziyarete götürülmesi geleneği burada oyuncakçılığın gelişmesini sağlamıştı. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyıl ortalarında Eyüp'te 100 oyuncakçı dükkânı ve bunlarda çalışan 105 usta vardı. Bu dükkânlar, Eyüp Sultan Türbesi'ne giden İskele caddesi üzerindeki Oyuncakçılar Çarşısı denilen yerde idi ve sayıları XIX. yüzyıl baş-

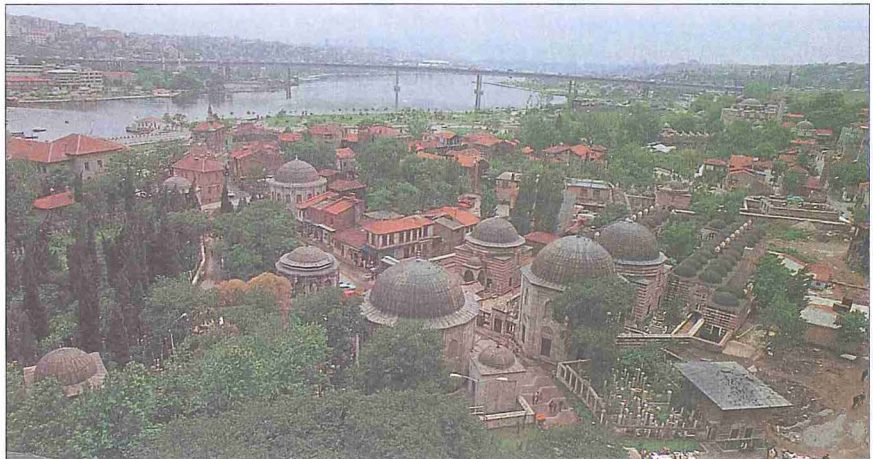
larında yirmi beş-otuz düşmüştü. Evliya Çelebi, Eyüp'te gelişen el sanatları içinde eldiven yapımını da sayar; ayrıca bu civarda pek çok mandıranın bulunduğu ve buralarda yapılan yoğurt ve kaymağın makbul olduğundan bahsetmektedir. Kaymakçı dükkânları Eyüp Sultan Camii yanında çarşı boyunca, etlerin terbiye ediliş tarzı sebebiyle çok meşhur olan kebabçı dükkânları ile birlikte sıralanmıştı. Türbe ziyaretine gelenler buralara mutlaka uğradıkları gibi özel olarak Eyüp'e kaymak ve kebab yemeye gelenler de vardı. Eremya Çelebi Eyüp'ün üst kısımlarında kar kuyuları bulunduğunu, karcıbaşının nezâreti altında bu kuyulardan toplanan karın yazın sarayda kullanıldığını kaydetmektedir.

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Zal Mahmud Paşa Camii'nin ilerisinde 250 kadar çömlekçi vardı. Evliya Çelebi, Çin ve İznik çinisi kalitesinde olduğunu söylediği burada yapılan çanak çömlek için Kâğıthane ve Sarıyer'den çamur getirildiğini belirtir. İstinye ve Büyükdere tepelerinden alınan kil de her türlü çömlek imalâtında kullanılırdı. Eremya Çelebi ve Evliya Çelebi "tıyn-i mahtûm" denilen kokulu, beyaz bir topraktan yapılan ve içene ferahlık veren kâselerin hâtırâ olarak uzak memleketlere götürüldüğünü söylemektedirler. Yine Evliya Çelebi, Eyüp ile Hasköy arasında deniz dibinden çıkarılan kara balçıktan kaplar yapıldığını kaydetmektedir. Sarraf Hovannesyan (ö. 1805), Zal Mahmud Paşa Camii'nin arkasında karşılıklı kırk çömlek imalâthesinin bulunduğunu ve bu-

ralarda çalışanların çoğunun Ermeni olduğunu, Andreasyan da Çeşmeli Odalar mahallesindeki odalarda Ermeni topluluklarının oturduğunu söylemektedir. İnciyan (ö. 1833), bu mahallede bulunan Surp Asduadzadzin adlı küçük kilisenin kendi zamanında kısmen yıkıldığını, ancak kalan kısmında âyinlere devam edildiğini, Serviler mahallesinde de Surp Egia adlı bir Ermeni kilisesinin daha olduğunu, fakat 1762 yılında ortadan kaldırıldığını kaydetmektedir. Andreasyan ise bu bilgilere, Surp Egia Kilisesi'nin 1800 yılında alınan bir fermâna dayanarak 1832'de yeniden yapıldığını eklemiştir. Surp Asduadzadzin Kilisesi de 1812'de ve 1855'te tekrar yapılmıştır. XVIII. yüzyıl şer'iyye sicillerinde de gayri müslim unsurların Eyüp'te yoğun olduklarına, hatta bunların cami ve türbeler yakınında bulunan dükkân ve bostanlardaki uygunsuz davranışları sebebiyle sık sık şikâyet edildiklerine dair kayıtlara rastlanmaktadır.

Sur içindeki semtleri birçok defa yok eden yangınların sıçrayamadığı Eyüp'te zamanla yoğun bir yerleşme ortaya çıkmış, özellikle Haliç kıyıları oldukça erken bir tarihte sayfiye niteliği kazanmıştı. Padişahların sık sık ziyaret ettikleri Bahariye ve karşı kıyıda Aynalıkavak sâhilsaraylarının yanı sıra devlet ricâli de Eyüp sahilinde sahilhâneler ve yalılar inşa ettirmişlerdi. Sayfiye geleceğinin başlamasına, XVI. yüzyıldan itibaren bu kutsal semtte öncelikle hayır binaları yaptıran hânedanın kadın üyeleri öncülük etmişlerdi. Özellikle XVIII.

Eyüp'ten bir görünüş

yüzyıl sonrasında bu sahilin en gösterişli ve en itibarlı yapıları haline gelen bu yalılar sık sık el değiştirmiş, bazıları bir sultan efendiden diğerine geçerken yeniden inşa edilmiş ve buralarda yapılan önemli törenler vesilesiyle ev sahipleri devlet işlerinde ne kadar etkin olabildiklerini sergilemişlerdir. Bu sultan yalıları, bir grubu Defterdar ve Zalmahmutpaşa iskeleleri, diğer grubu Bahariye sahilinde Bostan İskeleyi ile Şah Sultan Tekkesi arasında Eyüp Sultan Külliyesi'ni iki taraftan kuşatacak biçimde toplanmıştı. Buralarda XIX. yüzyılda III. Mustafa'nın ve I. Abdülhamid'in kızları Şah Sultan, Hatice Sultan, Hibetullah Sultan, Beyhan Sultan ve Esmâ Sultan'ın daha sonra yerlerine Feshâne, Dakikhâne ve İplikhâne'nin yapıldığı yalıları bulunuyordu. Eyüp'ün sık servili, gölgeli tepelerine sırtını dayamış Haliç'in bu uç noktasına itibar eden hânedan kadınlarının, buraya, kutsî havasından istifade etmek amacıyla daha çok hastalıkları, nekahet devreleri ve yaşlılıkları sırasında geldikleri anlaşılmaktadır. Aslında hânedan kadınları ömürlerini Boğaziçi sahilraylarında geçirip kendi sağlık meseleleri dışında ancak hânedanın düğün, doğum, ölüm törenleri sebebiyle ve kısa süreler için Eyüp yalılarına taşıyorlardı.

Ebû Eyyüb el-Ensârî hem şehrin koruyucu evliyası olmuş, hem de türbesi resmî tören ve ziyaretler sebebiyle hânedanın meşruiyetinin ve devamlılığının simgesi haline gelmişti. Sancak-ı şerif, 1730 yılında isyancıların eline geçmemesi için Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Sââdet Dairesi'ne taşınincaya kadar uzun süre Eyüp Sultan Türbesi'nde muhafaza edilmişti. Padişahların saltanatı, cülûs sonrası kılıç kuşanma törenleriyle meşruiyet kazanmaktaydı. Padişahlar ayrıca kılıç kuşanma töreni sonrasında devlet erkânı ile birlikte Eyüp'ten başlayarak İstanbul tepelerinde yer alan, gazâ maliyla inşa edilmiş selâtin camilerine bağlı ecdat türbelerini ziyaret ediyor, böylece hânedanın şerefli geçmişini ve devamlılığını halkın gözleri önüne seriyorlardı.

Mimari Eserler. Osmanlılar'ın İstanbul'da yaptırdığı ilk mimari kompleks olan Eyüp Sultan Külliyesi'nin çevresi, devlet ricâliyle halk kitlelerinin Ebû Eyyüb'un şefaatinin kazanmak için burayı son istirahatgâh olarak seçmeye başlamaları üzerine kısa sürede gelişmiş ve semtteki kutsî ve mânevî havayı daha da yoğunlaştıran kendine has bir mimari ka-

raktere bürünmüştür. Fetihten sonra, bugün birer tarihî belge ve sanat eseri niteliği taşıyan devlet erkânı türbelerinden başka tepenin yamacında da yavaş yavaş halka ait mezarlıklar oluşmaya başladı. Bugün Eyüp İstanbul'un ve Mekte, Medine, Kudûs'ten sonra İslâm âleminin en büyük nekropolüdür; âbidevî türbe, küçük hazîre, açık türbe gibi çeşitli mezar yapılarıyla ve cami, mescid, tekke, medrese, mektep, namazgâh, kütüphane, imaret, hamam, çeşme, sebîl gibi her biri ayrı bir çalışma konusu olacak dinî ve sosyal tesisleriyle aynı zamanda bir mimarlık müzesine dönüşmüş durumdadır. Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin türbesiyle birlikte, İstanbul kuşatmalarında şehid düşen başka sahâbîlerin mezarları da büyük önem taşımaktadır. Hz. Peygamber'in Kostantiniye'yi fethedecek kumandanı ve orduyu öven hadisinin yönlendirmesiyle buraya gelen İslâm ordularına katılmış sahâbîlerin şehir önlerinde şehid düşmeleri, Osmanlılar döneminde bunlara ait kabirlerin tesbit edilip yapılması geleneğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle II. Mahmud devrinde bütün sahâbî mezarları bulunarak yapılmış, eskiden beri bilinenler de onarılmıştır. Ancak bu dönemde kabirleri yapılan sahâbîlerin hayat hikâyelerini nakleden güvenilir kaynaklar bunların çoğunun burada gömülü olduğunu teyit etmemektedir.

Eyüp'teki en önemli mimari âbideler Eyüp Sultan Camii ve Türbesi ile (ilk yapı 1458, son yapı 1798-1800) her ikisi de XVIII. yüzyıl sonuna ait olan Mihrîşah Vâlide Sultan ve Şah Sultan külliyeleridir. Başta Mimar Kemâleddin'in 1911-1912'de yaptığı, sur dışındaki tek padişah kabirini teşkil eden Mehmed Reşad Türbesi ile birçok hânedan mensubunun ve Sokullu Mehmed Paşa, Pertev Paşa, Lala Mustafa Paşa, Ferhad Paşa, Câfer Paşa, Güzel Siyavuş Paşa, Kaptan Mustafa Paşa, Mirîmîran Mehmed Paşa, Feridun Ahmed Bey, Nakkaş Hasan Paşa, Hüsrev Paşa, Celâlzâde Mustafa Çelebi, Ebûsuûd Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi ve Karaçelebizâde Mehmed Efendi gibi devlet ricâlinin türbeleri semte çok özel bir karakter kazandırmakta ve burayı aynı zamanda sosyal tarih açısından önemli bir belge hazînesi durumuna getirmektedir.

Mimari özelliklerini büyük ölçüde kaybetmiş olmalarına rağmen Eyüp atmosferini oluşturan cami ve mescid külliye-leri arasında Fâtiha Sultan Mehmed dev-

rine atfedilen yapılarla klasik dönem eserleri önde gelmektedir. Bu döneme ait oldukları kabul edilen eserler şunlardır: Alibeyköy merkezinde Alibeyköy Mescidi, adını verdiği sokak üzerinde Arpacı (Arpacıbaşı) Hayreddin Mescidi, Eskiye caddesi üzerinde Kasım Çavuş Mescidi, Zekâidede sokağında Sofu Ali Çavuş adıyla da anılan Sofular Mescidi, kendi adıyla anılan mahallede Ülice Baba (Evlice Baba, Uluca Baba) Mescidi. Aşağıdaki yapılar ise klasik döneme aittir: İdrisköşkü civarında Zeyneb Hatun Mescidi (1520 [?]); Zalpaşa (Zalmahmutpaşa) caddesi üzerinde Kızıl Mescid (1531 [?]); Feshâne caddesi üzerinde Demirciler Mescidi (1545 [?]); aynı adı taşıyan sokak ve cadde üzerinde Baba Haydar Camii (1550 [?]); Çömlekçiler civarında Zalpaşa caddesiyle adını verdiği sokak üzerinde Silâhî Mehmed Bey Camii (1551; Bey, Silâhşor Mehmed Bey, Sürâhi Mescidi adlarıyla da anılır); Otakçılar'da Aşçıbaşı Mehmed Ağa Mescidi (1553); Vezirtekkesi caddesi civarında Servi Mahallesi Mescidi veya Hoca Sâdeddin Efendi Mescidi (1590 [?]); Düğmeciler caddesinde Dökmeciler Camii (1590 [?]; yanlış olarak Düğmeciler Camii de denilmektedir); Otakçılar semti Fethi Çelebi mahallesinde Otakçılar, Fethi Çelebi ya da Gazanfer Ağa Camii (1599); Abdurrahman Şeref Bey caddesi üzerinde Takkeci ve Arakiyeci Camii (1616 [?]); Yüsufmuhlispaşa sokağında Bâlî Hoca Mescidi (XVII. yüzyıl başı); Eyüp İskeleyi civarında Büyük İskeley Camii (XVII. yüzyıl başı; bânisi Hacı Mahmud Ağa'nın ve zaman içinde camiye yenileyen Cevrî Kalfa ve Kaptan Hasan Hüsnü Paşa'nın adlarıyla da anılır); aslı II. Mehmed devrine ait olup 1711'de yeniden inşa ettiren IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'dan dolayı Sultan Camii adıyla da bilinen Yâvedüd caddesi üzerindeki Yâvedüd veya Abdülvedüd Camii.

Mimar Sinan'ın bütün eserleri içinde en yoğun biçimde bir araya toplanmış olan mescid, türbe ve tekke gibi yapıları ise Eyüp'ün çok özel bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. Klasik Osmanlı mimarisinin tipik örnekleri olan bu yapılar arasında Otakçılar civarında Nakşî Emîr Buhârî Tekkesi Camii (1525-1530) ve Hamamı; Defterdar caddesinde Defterdar Mahmud Çelebi Camii (948/1541-42); Nişancılar caddesi üzerinde Nişancılar veya Nişancı Mustafa Paşa Camii (1543) ve Hamamı; yine Nişancılar'da Müzevir (Süleyman Subaşı, Münzevî, Karıcı Süleyman) Mescidi (1545); Bahariye'de Şah Sultan

Camii (963/1555-56) ve Tekkesi; Nişancılar'da Dâvud Ağa (Kapıağası) Mescidi (962/1554-55); eski Kurukavak caddesi üzerinde Ali Paşa (Cedîd Ali Paşa, Semiz Ali Paşa, Kurukavak) Camii (1561-1565 [?]); Defterdar ve Zalıpaşa caddeleri arasında Zal Mahmud Paşa Külliyesi (1580 [?]); Dügmeçibaşı Mescidi; Sokullu Külliyesi (976/1568-69); Sokullu Mehmed Paşa'nın çocuklarına (İbrâhimhanzâdeler) ait türbe; Semiz Ali Paşa Türbesi; Dukakin-zâde Mehmed Paşa Türbesi; Lala Hüse-yin Paşa Türbesi; Pertev Paşa Türbesi; Siyavuş Paşa Türbesi (1582); Siyavuş Paşa'nın çocuklarına ait türbe; Dere Hamamı ve Türbe Hamamı sayılmaktadır. Mimar Sinan'ın Eyüp'te Semiz Ali Paşa için iki de saray inşa ettiği bilinmektedir.

Mimar Sinan yapısı mescidler dışında bugün Kalenderhâne caddesi üzerinde bulunan Abdülkadir Efendi Mescidi ile (1538) hemen yakınındaki aslında bir dârülkurrâ olan Saçlı Abdülkadir Efendi Mescidi (1585-1590 [?]), klasik dönem özelliklerini kısmen yansıtan birer yapı olarak ayakta durmaktadır. Yine iyi korunmuş klasik dönem eserleri içinde Çömllekçiler civarında, Zalıpaşa caddesiyle adını verdiği sokak üzerinde bulunan Cezirî Kasım Paşa Camii (1515) sayılabilir. Geç dönem yapıları arasında ise Haydarbaba caddesi üzerindeki Beşir Ağa Medresesi Mescidi adıyla da anılan Dârülhadis Medresesi Mescidi (1734) ve Mimar Kemâleddin tarafından inşa edilen Sultan Mehmed Reşad Mektebi Mescidi (1910-1911) yapıldıkları devirlerin özelliklerini koruyabilmişlerdir.

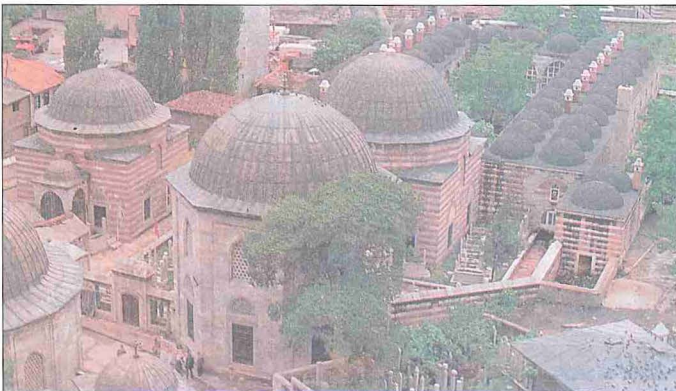
Eyüp'te bugün yıkılmış bulunan mescid ve camilerden bir kısmını tarihî kaynaklardan tesbit etmek mümkün olmaktadır: Balçık İskelesi'nde Sa'dî Balçık Tekkesi Mescidi ([?]); Otakçılar'da Çayırbaşı Mescidi (II. Mehmed devri [?]); Babahaydar semtinde Dede Mescidi (Dere Mescidi; III. Murad devri [1574-1595]);

adını verdiği cadde üzerinde Defterdar Mescidi veya Kara Süleyman Camii de denilen Tahta Minare Camii (II. Bayezid devri; Tahta Minare Mescidi adıyla bilinen XVII. yüzyıl yapısı bir başka mescid de Dügmeçiler mahallesinde idi, hazîresi olan bu mâbed Tımişvar Tekkesi Mescidi olarak da tanınırdı); Fethi Çelebi mahallesinde Mehmed Bey Mescidi (II. Mehmed devri; daha sonra Sa'diyye ya da Cerrâhî Tekkesi olmuştur); Dügmeçiler caddesi üzerinde Nakşî Mûsâ Çavuş Mescidi (XVI. yüzyıl; karşısında tekke ve hazîresi vardır); Otakçılar'da Yanık Minare Mescidi (II. Mehmed devri; Alaca Tekke, Sıraserviler Tekkesi ve III. Osman tarafından yeniden yaptırıldığı için Sultan Osman Tekkesi Mescidi adlarıyla da anılır); Yenimahalle'de Hacı Hüsrev Mescidi (Ümmühan Hatun Mescidi; XVII. yüzyıl sonu).

Yukarıdaki cami ve mescidlerden başka Eyüp'te çok sayıda tekke camisi de bulunmaktadır: İslâmbey caddesi üzerinde İslâm Bey Camii (1521, daha sonra Bedevî Âsitânesi olmuştur); Fethi Çelebi mahallesinde Hirâmî Ahmed Paşa Mescidi veya Şeyh Cemâleddin Tekkesi adıyla da anılan Savaklar Mescidi Tekkesi (1595-1602 [?]); Nişancı Mustafa Paşa caddesinde Nakşî Şeyh Murad Efendi Tekkesi Mescidi (XVII. yüzyıl); İdris Köşkü civarında Hoca Hüsam, Selim Efendi ve Hatuniye Tekkesi adlarıyla da bilinen Ahmed Dede Mescidi (1732); İdrisköşkü caddesi üzerinde Nakşî Murtaza Efendi (Kâşgarî) Tekkesi Camii (1745); Fethi Çelebi caddesi üzerinde Nakşî Mustafa Paşa Tekkesi Camii (1753-1765); Dügmeçiler caddesi üzerinde Hacı Ali Tekkesi Mescidi (1770 [?]); Nakşî Şeyhülislâm Tekkesi Mescidi (XVIII. yüzyıl) ve Vezirtekkesi caddesi üzerinde Nakşî İzzet Paşa (Vezirtekkesi) Mescidi (1800.[?]).

Eyüp'ün en karakteristik yapıları arasında tekkeler de bulunmaktadır. Ancak daha çok geç dönem mimari özellikleri-

ni yansıtan bu yapılardan pek azı günümüze gelebilmiştir. Bugün mevcut olanlar arasında Zalıpaşa caddesi üzerindeki Afife Hatun Tekkesi'nin (1844) yalnız semâhânesi ayaktaadır. Kalenderhâne caddesi üzerindeki Câfer Paşa Tekkesi (XVI. yüzyıl) restore edilmiş durumdadır. Savaklar caddesi üzerinde bulunan ve Vâlide Sultan veya Kuyubaşı adlarıyla da bilinen Emin Baba Tekkesi (1867 [?]) sağlam vaziyettedir. Bu tekke Nakşî dergâhı olarak kaydedilmişse de XIX. yüzyıl sonunda burada Bektaşî törenlerinin yapıldığı sanılmaktadır. Kalenderhâne caddesi üzerindeki Kalenderhâne Tekkesi (1743; Özbekler Tekkesi Mescidi ve La'lî-zâde Abdülbâki Efendi Tekkesi adlarıyla da bilinir) bugün kısmen ayaktaadır; tekke bir Nakşibendî dergâhıydı. Nâzir Ağa Çeşmesi sokağında bulunan Nakşibendî-Rifâî Selâmî Tekkesi'nin (1798) semâhânesi, derviş evi, mutfağı, su haznesi ve hazîresi durmaktadır. Nişancı Mustafa Paşa mahallesinde Cerrâhî Sertarikzâde Tekkesi (Sertarik Camî Tekkesi adıyla da anılır; XVIII. yüzyıl başı) harap durumdadır. Dügmeçiler mahallesinde bulunan Halvetiyye tarikatının Sinâniyye kolunun kurucusu Ümmî Sinan Tekkesi ya da Nasuh Efendi Tekkesi (XVI. yüzyılın ikinci yarısı) 1983 yılında restore edilmiştir. Eyüp Sultan Camii yakınında yer alan ve önce Halvetiyye, daha sonra Rifâiyye Dergâhı olan Yahyâzâde Tekkesi de (XVI. yüzyıl) Eyüp'te ayakta kalan tekkeler arasındadır. Zamanımıza ulaşmayan tekkeler arasında ise yeri tesbit edilemeyen Kara Mezak Ahmed Ağa Mevlevihânesi'nin (XVII. yüzyıl) yanı sıra Bahariye'de Bahariye Mevlevihânesi (1875); Otakçılar civarında Kâdirî Çadircı Tekkesi (1860-1870 [?]); İdrisköşkü mevkiinde Balmum-cuzâde Râşid Efendi ve İdrisköşkü Tekkesi adlarıyla da anılan (1757-1774) ve ilk önce Halvetî, ardından Nakşî ve daha sonra Kâdirîler'e ait olan tekke; yine İdrisköşkü mevkiinde Dolancı Derviş Mehmed Efendi Mevlevihânesi (1815); Balçı Yokuşu üzerinde Kâdirî Haffâf ya da Kavaf Mehmed Efendi Tekkesi (1795-1805 [?]); Evlice Baba Mescidi sokağında Kâdirî Hâkî Baba Tekkesi (1797); Bostan İskelesi sokağında Nakşibendî ve Hâlidî Hüsrev Paşa Tekkesi (1850 [?]); Bülbülüvası mevkiinde Sa'dî Kantarı Baba Tekkesi ([?]); İdrisköşkü mevkiinde, İstanbul'un fethinde bulunduğu inani-lan efsanevi bir kahramanın adını taşıyan Bektaşî Karyağdı Tekkesi; Otakçılar'da Kâdirî Kolancı Şeyh Emin Efendi

Eyüp'te
Sokullu
Mehmed
Paşa Türbesi
ve Medresesi

Tekkesi (XVIII. yüzyıl sonu); Silâhtar-
ğa caddesi üzerinde önce Bektaşî, sonra
Sa'dî Dergâhı olan Lâgarî Tekkesi (XVII.
yüzyıl sonu); Feshâne caddesi üzerinde
Kâdirî Molla Çelebi Tekkesi, Debbağhâ-
ne Tekkesi ve Mahmud Efendi Tekkesi
diye de bilinen Kâdirî Dergâhı sayılabi-
lir. Bunlardan başka Edirnekapı dışında
İstanbul'un fethi sırasında II. Mehmed'in
otağını kurduğu rivayet edilen Duatepe
mevkiinde birbirine çok yakın beş tek-
ke bulunuyordu. Bunlar, daha önce adı
geçen Otakçılar Emîr Buhârî ve Emin
Baba tekkeleriyle Paşmakçı Tekkesi,
Mustafa Paşa Tekkesi ve Sertekke idi.

Eyüp'te cami, mescid ve tekkeler di-
şında çok sayıda medrese, mektep, kü-
tüphane gibi eğitim kurumları ile han,
imaret, hamam, namazgâh, çeşme ve se-
bil gibi hayır amaçlı yapılar da inşa edil-
mişti. Eyüp medreseleri arasında Câmi-i
Kebîr mahallesinde İbrâhimhanzâde, Si-
lâhî Mehmed Efendi mahallesinde Ce-
zerî Kasım Paşa, Cezerî Kasım Paşa ma-
hallesinde Zal Mahmud Paşa medresele-
ri ve Baba Haydar mahallesinde Hacı
Beşir Ağa Dârülhâdisi; kütüphaneler ara-
sında yine Hacı Beşir Ağa'nın buradaki
kütüphanesiyle Bostan İskeleyi'nde Hüs-
rev Paşa, Boyacı sokağında Hasan Hüs-
nû Paşa kütüphaneleri; hanlar arasın-
da Çömlekçiler mahallesinde Hacı Halil
Efendi Hanı ile Ayvansaray Kapısı dışın-
da Hacı Hüseyin Efendi Hanı; hamam-
lar arasında da Otakçılar, Zal Paşa, Eyüp,
Bülbülderesi ve Dere hamamları en önem-
li olanlardır.

Cami, mescid ve tekkelerin bir kısmı
zamanla ortadan kalkarken Eyüp civa-
rında dinî yapıların inşası XIX. yüzyıl so-
nunda ve XX. yüzyılda da devam etmiş-
tir. Bu döneme ait olan camiler arasın-
da Edirnekapı Mezarlığı Mescidi (1900),
Edirnekapı Şehitliği Mescidi (1948-1949),
Rami'de Topçular Mescidi (1558, yeniden

inşası 1974), Hacı Ali Rıza Paşa Camii
(1886) ve Tantâvîzâde Camii (1889 [?]),
Silâhtarğa Elektrik Santrali Camii (1913),
Göktürk köyünde Dârüssaâde Ağası Mus-
tafa Ağa Camii (1974), Üçşehitler mevki-
inde Üçşehitler Camii (1959) sayılabilir.

Eyüp İstanbul'un her dönemde en
önemli ziyaret yeri olmuştur. Burada
medfun bulunanların aileleri, etleri fa-
kirlere dağıtılmak üzere her gün özel-
likle ramazanda Eyüp Sultan Türbesi'ne
kurbanlık koyun gönderir, hatta bun-
dan dolayı Eyüp halkına kurbancı denir-
di. Eyüp Sultan Camii ve Türbesi, eski-
den olduğu gibi şimdi de her gün ziya-
ret edilmekte ve bu ziyaretler ramazan-
larda, bayramlarda ve diğer kutsal gün-
lerde fevkalâde yoğunlaşmaktadır. Ay-
rıca adakta bulunmak ve adaklarını ye-
rine getirmek isteyenler de buraya akın
akın gelmeye devam etmektedirler. Kur-
banlar külliye dahilindeki vakıf imaretin
salhânesinde kesilmektedir. Sünnet dü-
ğünleri öncesinde türbeyi ziyaret gele-
neği de halen sürmektedir. XIX. yüzyıl
öncesinde İstanbullular'ı buraya cezbe-
den çevrenin bir mesire yeri olma özel-
liği ise günümüzde artık söz konusu de-
ğildir. Halbuki XIX. yüzyıl ortalarına ka-
dar Eyüp mezarlıklarının arkasında su-
yu makbul çeşmeler ve türlü meyve bah-
çeleri, bostanlar, çiçek tarlaları, çemen-
zarlar ve ağaçlıklar yer alıyor, özellikle
bayramların üçüncü günü gerek ileri ge-
lenlerden gerekse halktan birçok kimse
buralara hücum ediyordu. Eyüp'te Gü-
müşsuyu'nun bulunduğu vadi etrafın-
daki tepeler de tarlalar halinde olan çi-
çek bahçeleriyle bir başka ünlü mesire
yeriydi. Burada yetiştirilen çiçekler her
cuma Eyüp'ün Oyuncakçılar Çarşısı'nda
kurulan çiçek pazarında satılırdı. Ayrıca
Bahariye kıyı şeridinin hemen karşısın-
da oluşan adacıklar da (Bahariye adala-
rı, Deniz Hamamı mesiresi) yine XIX. yüz-

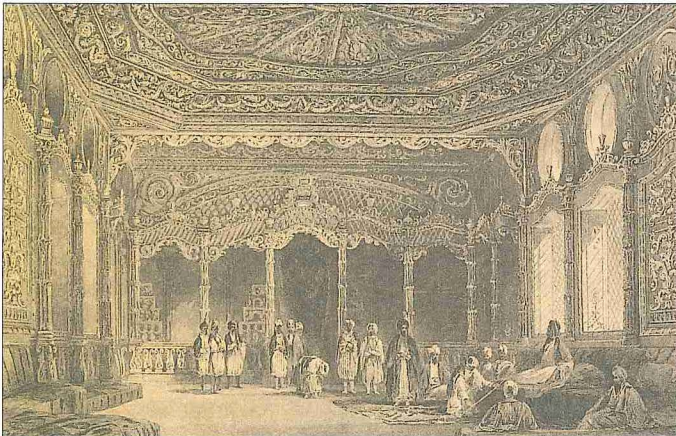
yılın gözden uzak buluşma ve eğlence
yerleriydi. XVII. yüzyıl kaynaklarında bu-
rada iri tekir ve kayabalıklarının avlan-
dığı, karides tutulduğu bilinmektedir.
Bugün ise Eyüp'e eğlence amacıyla yal-
nızca, Haliç'in bitimine hâkim bir nokta-
daki Karyağdıbayırı'nın üstünde yer alan
ve bütün Haliç'i, İstanbul'u ve Galata'yı
gören, 1880'lerde Pierre Loti'nin meş-
hur ettiği Piyerloti Kahvehanesi sebe-
biyle gidilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. V. Mirmiroğlu),
İstanbul 1956, s. 173; Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-
Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 75;
Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 396-409; Erem-
ya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII.
Asırda İstanbul* (trc. H. D. Andreasyan), İstan-
bul 1988, s. 19-20, 28-30, 48, 97, 172, 195-
196, 201, 251; P. G. İnciçyan, *18. Asırda İstan-
bul* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1976, s. 3,
14, 18-19, 92-93, 120; J. Ebersolt, *Sanctuaires
de Byzance*, Paris 1921, s. 97-99; R. Janin,
*Constantinople byzantine: Developpement ur-
bain et repertoire topographique*, Paris 1950,
s. 421-422; a.mlf., *La Géographie ecclésiasti-
que de l'empire byzantin: Le siège de Constan-
tinople et le patriarcat œcuménique, les égli-
ses et les monastères*, Paris 1953, s. 294-300;
A. Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahabe Kabirleri*,
İstanbul 1953, s. 30-35; Feridun Dirimtekin,
Fetihden Önce Haliç Surları, İstanbul 1956, s.
11; a.mlf., *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1976,
tür.yer.; Cemal Ögüt, *Meşhur Eyyüb Sultan*, İ-
stanbul 1957; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Dev-
ri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İs-
kânı ve Nüfusu*, Ankara 1958, s. 53-54, 66;
Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 133-134; G. Go-
odwin, *A History of Ottoman Architecture*, Lon-
don 1971, tür.yer.; Recep Akakuş, *Eyyüb Sul-
tan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973; C.
Mango, *Byzantine Architecture*, New York 1976,
s. 224; W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur To-
pographie Istanbul*, Tübingen 1977, tür.yer.;
Ömer Lütfi Barkan, "XV ve XVI'ncı Asırlarda
Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin
Organizasyonu Şekilleri", *Türkiyede Toprak
Meselesi*, İstanbul 1980, s. 578-611; Metin Sözen
v.dğr., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Si-
nan*, İstanbul 1985; R. Mantran, *17. Yüzyılın
İkinci Yarısında İstanbul* (trc. Mehmet Ali Kılıç-
bay — Enver Özcan), Ankara 1986, I-II, tür.yer.;
Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstan-
bul 1986, tür.yer.; Aptullah Kuran, *Sinan: The
Grand Old Master of Ottoman Architecture*, İ-
stanbul 1987, tür.yer.; a.mlf., "Zal Mahmud Paşa
Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, I/1,
İstanbul 1973, s. 65-81; Necdet İşli, *İstanbul'da
Sahabe Kabir ve Makamları*, Ankara 1987; Yıl-
dız Demiriz, *Eyüp'te Türbeler*, Ankara 1989;
a.mlf., "Eyüp'te Az Tanınmış İki Türbe Hak-
kında", *STY*, II (1981), s. 37-57; Mehmet Nermi
Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I-II; M. Ayaş-
lıoğlu, "İstanbul'da Mahmud Paşa'nın Eserleri
Hakkında Mimari İzahat", *Güzel Sanatlar Der-
gisi*, VI, Ankara 1949; Behçet Ünsal, "İstanbul
Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması", *VD*, sy.
16 (1982), s. 77-120.

TÜLAY ARTAN

Eyüp'te
Esmâ Sultan
Sahilsarayı'nın
içini gösteren
Allom'un
bir gravürü
(R. Walsh,
Constantinople
and the Scenery
of The Seven
Churches
of Asia Minor,
II, London 1838)